

EDWARD JAKIEL*

BIBLIA W POEZJI WSPÓŁCZESNYCH
POLSKICH KARMELITANEK BOSYCH.
INTRODUKCJA

THE BIBLE IN THE POETRY OF CONTEMPORARY
POLISH DISCALCED CARMELITES. INTRODUCTION

Abstract: The poetry of the Discalced Carmelites is saturated with the Bible. The characters and situations known from the pages of the Holy Bible serve deep spiritual reflection, broaden its contexts. The Bible is the living tissue of this poetry. Most authors refer to the New Testament.

Keywords: Carmelite poetry, Bible, religious literature, poems, religious themes.

Mów do mnie
Biblio moja
przyjaciółko
powierniczko Miłości

kryjówko bezpieczna
przed ujadającą zgrają
moich nędz

* Edward Jakiel – profesor doktor habilitowany; Uniwersytet Gdański, Instytut Filologii Polskiej, Zakład Historii Literatury Polskiej; ORCID 0000-0001-6639-2885; e-mail: edward.jakiel@ug.edu.pl.

miejsce tajemnych spotkań
gdzie tylko On i ja
wśród szeptu słów
jedynie dla dwojga nas
zrozumiałych

mów o Nim siostrzo
druhno weselna
dorzucaj drzeń
do tęsknoty

mów
o mów do mnie
poślubionej Słowu
– usłucham
do końca¹

Tak z Księżą rozmawia jedna z sióstr z karmelu w Tromsø – najbardziej wysuniętego na północ, już poza kołem podbiegunowym. Ten głos z północy bodaj najpełniej oddaje charakter uobecniania Biblii w poetyckiej ekspresji współczesnych polskich karmelitanek². Biblia jest częścią życia karmelitanek, jest w nich, jak pisze s. Miriam od Jezusa z warmińskiego karmelu w Spręcowie:

są we mnie fragmenty Biblii
zadania ucięte
porozrzucane zwoje stare
jest Słowo pełne spoczynku
i Słowo przeorane
są we mnie szelesty Postaci
przenoszone pytania
jest Księga Żywa
i Księga Opieczętowana³

Czuła wrażliwość, subtelność dialogu, modlitewne trwanie, ale też korzystanie z rozlicznych wątków narracyjnych i kreacji personalnych – to najbardziej

¹ TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA BIAŁKOWSKA). [Mów do mnie...]. Cyt. za: *Przy Sercu Samotności. Antologia współczesnej poezji polskich karmelitanek bosych*. Oprac. B.J. Kucharski. Kraków 1997 s. 27.

² Osobnego studium wymaga analiza obecności Biblii w dorobku poetyckim o. Bartłomieja Kucharskiego OCD!

³ MIRIAM OD JEZUSA (TERESA BRZOZOWSKA). *W Twoim spojrzeniu*. Recenzja J. Chłosta-Zielonka. Poznań 2013 s. 69.

charakterystyczne znamiona obecności Księgi w poetyckiej ekspresji sióstr karmelitanek. Trwając w adoracyjnym uwielbieniu Boga, mówią o Nim i do Niego w swych wierszach, korzystając ze Słowa Bożego – biblijnych obrazów, niosąc tak naprawdę Dobrą Nowinę, w zindywidualizowanej, osobistej perspektywie „opowiadając” swoje spotkanie z Tym, Który Jest⁴.

1. SPOSOBY UOBECNIEŃ

Biblia w analizowanych wierszach polskich karmelitanek uobecniata jest na różne sposoby, od motta lub cytatu, przez aluzję do interpretacji wybranej perykopy.

1.1. Aluzja biblijna w analizowanej poezji służy przede wszystkim wyrażeniu tego, co duchowe. Dlatego aluzja taka nie jest tylko poetycką „grą” z biblijnym metatekstem, ale uwierzytelnieniem tego, że poezja ta jest do jakiegoś stopnia *locus theologicus*. Nierzadko biblijny kontekst przenika cienki woal aluzji, a w wierszu wyraźniej odkrywane jest „zaplecze” biblijne, jak w *Poranku* s. Renaty od Matki Pięknej Miłości⁵. Aluzja biblijna nabiera też głębszego sensu przez to, że wspomniany element biblijny zostaje zinterpretowany i osadzony w określonym kontekście teologicznym i duchowości podmiotu wiersza. Tak dzieje się np. w wierszu s. Renaty [*Słowa są jak ziarna w żyznej glebie...*], w którym treść utworu nabiera głębszego znaczenia właśnie poprzez aluzje do wydarzeń w Kanie Galilejskiej czy przypowieści. Podobnie subtelnie, ale jednoznacznie nawiązuje do Psalmu 130 s. Teresa Hosanna w wierszu *Z głębokości*. W niezwykle udanej metaforyce, „wzdłuż wyschłych sztachet dni” wyrzywa się *de profundis* błaganie: „ulituj się / Panie / nade mną”⁶. Aluzja biblijna przybiera też formę przypomnienia. Nie oznacza to tylko poprzestania na przypomnieniu znanego z kart Biblii faktu, wydarzenia, ale ma – jak wolno sądzić – anamnetyczny poniekąd charakter, jak np. w wierszu s. Renaty odnoszącym się do uzdrowienia przy sadzawce w Siloe (J 5 n.)⁷ lub do

⁴ Obejmują nie tylko publikowane tomiki poetyckie polskich sióstr z różnych Karmeli, ale także powierzone mi przez kilka karmelitanek bosych zbiory ich niepublikowanych wierszy. Powierzyły mi je Siostry, absolutnie rozumiejąc potrzebę ich uwzględnienia w niniejszym studium. Jestem im wdzięczny, że zechciały podzielić się swoimi wierszami. Przytaczając te utwory, sygnować je będę w przypisie jako rękopisy (rkps). Wszystkie są w moim posiadaniu i może kiedyś Bóg sprawi, że i one ujrzą światło dzienne.

⁵ Zob. RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK). *Przez słów zasłonę ukazał mi Siebie...* Poezje. Borne Sulinowo 2022 s. 27.

⁶ TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA BIAŁKOWSKA). *Który Jesteś*. Kraków 2009 s. 39.

⁷ Zob. RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *Przez słów zasłonę* s. 84.

znamiennego faktu rozdarcia się zasłony w świątyni, o którym wspominają synoptrycy (Mt 27,51; Mk 15,38; Łk 23,45b)⁸.

1.2. Innym sposobem przywołania Biblii w poezji karmelitanek jest interpretacja tekstu biblijnego. Najbardziej czytelne są przynajmniej trzy jej modele: teologiczny (dotyczący osoby Boga), soteriologiczny (wyrażony w perspektywie doświadczenia duchowego), a nierzadko też egzystencjalny⁹.

Często interpretacja wybranej z Biblii sytuacji ma charakter indywidualistyczny, kiedy odnosi się do podmiotu wiersza. Autorka traktuje jakieś biblijne zdarzenie jako figurę własnych doświadczeń duchowych. Przykładem jest wiersz *Talita kum*, odwołujący się nie tylko do samego zdarzenia (Mk 5,35 n.), ale interpretujący je w perspektywie oceny indywidualnego doświadczenia wiary¹⁰. W tym samym kierunku pójdzie s. Miriam od Jezusa w wierszu [*Taka miłość dziwna...*], w którym podmiotem-bohaterem czyni siebie samą jako Łazarza; siebie, która nie zauważyła nawet, że już „stoi na zewnątrz grobu / a ręce i nogi wciąż mam związane”¹¹. Niekiedy interpretacja ta rozpoczyna się swego rodzaju poetycką anamnezą, jak w wiersze o tematyce bożonarodzeniowej s. Renaty ze zbioru *Przez słów zasłonę...*

1.3. Interesującym zabiegiem poetyckim przedmiotowej twórczości jest uobecnianie wybranych perykop, wydarzeń i faktów zaczerpniętych z narracji biblijnych w skonkretyzowanym zestawieniu. Tak np. postaci i ich decyzje stają się punktem wyjścia do rozważań w wierszach s. Teresy Hosanny, by wspomnieć choćby utwory niepublikowane, jak *Poncjusz*¹². Z przykładem tego rodzaju zabiegu mamy do czynienia w wierszu s. Miriam od Jezusa *Wskreszenie Łazarza*¹³, w którym autorka wydobywa głęboki sens biblijnego zdarzenia. Niespieszne działanie Chrystusa doprowadza do sytuacji, w której tylko wiara pozostała. I to ona jest tu istotna. Nie sam cud wskreszenia, ale wiara jest tu lokowana w centrum tematycznym wiersza. Z kolei w wierszu s. Renaty pt. *Kuszenie* mamy odwołanie do pokusy chleba (Mt i Łk 4,3). Utwór ten, przypominając wspomniany fakt ewangeliczny, z kolei implikuje sens zawarty w logionie J 6,51, wykraczając tym samym poza

⁸ Zob. TAŻ. *tomik-składany-jak książka* k. 216 (rkps). Cały ten tom, ułożony w tematyczne rozdziały, cechuje teologiczny zmysł oparty właśnie na Biblii. Bóg Ojciec, Chrystus i Duch Święty ujmowani są tu nie tylko z perspektywy praktyk pobożnościowych i lektur duchowych, ale poprzez obrazowanie biblijne wydobywa się treści podstawowe właśnie w odniesieniu lub w oparciu o biblijne motywy.

⁹ Nierzadko też łączy się te trzy modlitwy w jednym utworze, nadając mu niejako potrójne znaczenie, jak np. w wierszu *Perła* z niepublikowanego zbioru s. Renaty. *Wiersze 19-21* (rkps., k. nlb.) Wspomniany zbiór w swej ascetyczności i prostocie wyrazu przypomina wiersze św. Teresy Wielkiej.

¹⁰ Zob. MIRIAM OD JEZUSA. *W Twoim spojrzeniu* s. 54.

¹¹ TAŻ. *Wysyłam listy*. Poznań 2022 s. 41.

¹² Jako wewnętrzny strumień pytań Piłata utrzymana jest wypowiedź w pierwszym wierszu z cyklu *Droga Krzyżowa* – nadesłany mi rękopis anonimowej autorki.

¹³ Zob. MIRIAM OD JEZUSA. *W Twoim spojrzeniu* s. 53.

dosłowność odtworzeniową. Interpretacja biblijnej perykopy przenosi pewną dosłowność narracji biblijnej na poziom symbolu kondensującego sensy i znaczenia. W ten sposób w utworze s. Teresy Hosanny *Widziałam Krzew*¹⁴ opis powołania Mojżesza (Wj 3,2 n.) staje się inspiracją, podstawą do konstatacji aktualizującej objawienie, i to nie tylko w odniesieniu do indywidualnego doświadczenia podmiotu wypowiadającego się w wierszu.

1.4. Często też w wierszach tych spotyka się drobne reminiscencje (jako np. motyw). Są one przejawem intertekstualności analizowanej poezji, wyrazem świadomego wyboru i doboru biblijnych „obrazów” przez poetki z karmelu¹⁵. Posługiwanie się obrazami biblijnymi, drobinami i epizodami wspomaga wyrażenie sensu w danym utworze, nadając owemu sensowi aspekt doświadczenia Boga i Jego działania. Przykładem, jednym z wielu zresztą, takiego wykorzystania biblijnych treści jest fragment niepublikowanego wiersza s. Renaty z Bornego Sulinowa *Gdy się spotkamy*, w którym zakonna poetka stwierdza: „Wystarczy, że tak, jak Tomasz / dotknę miejsc świętych. / Poznam wszystko, co było, / drogi bólu i męki”¹⁶.

1.5. W przedmiotowej twórczości można odnaleźć też drobne glosy do wybranych fragmentów, perykop czy osobnych utworów. Takie glosy, nierozszerzone interpretacyjnie do Psalmu 23, 131 i 150 i całej *Pieśni nad Pieśniami* jako takiej (z centralnym motywem ogrodu!) skreśliła s. Renata w niepublikowanym wierszu ze wspomnianego tu zbioru wierszy. Glosa taka może mieć też znamiona parafrazy (np. Ps 41 s. Teresy od Dzieciątka Jezus – Zofii Głogowskiej, zamieszczony w antologii *Przy Sercu...*) lub przynajmniej jej próby (jak w utworze s. Marii Marty od Wcielenia *Magnificat*¹⁷). Czasami jest to modlitwa formalnie i stylistycznie osadzona w biblijnych Psalmach. Autorka, jak np. s. Maria Benedykta od Krzyża, w jednym wierszu czerpie z kilku biblijnych utworów, komponując przepiękną i bogatą w duchowe treści relacji z Bogiem własną modlitwę liryczną¹⁸. Z kolei s. Maria od Jezusa Miłosiernego przedstawia drobną interpretację, krótką refleksję duchową opartą na Psalmie 18 (w tomie *Miłość trwa nad nami*).

1.6. Wyraźne są także stylizacje biblijne, i to na różnych poziomach organizacji tekstu poetyckiego. Siostry – poetki nierzadko korzystają ze stylizacji leksykalnej (połączonej np. z imitacją struktur składniowych). Tak np. czytelny jest „znak

¹⁴ Zob. TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA BIAŁKOWSKA). *Powrót w nieznanie szczęście*. Wstęp S. Niziński. Il. D. Pawłowicz. Poznań 2004 s. 18.

¹⁵ Szczególnie bogata w aluzje, nawiązania i reminiscencje biblijne, pozbawiona jednak bezpośredniej biblijnotematyczności jest poezja s. Miriam od Dzieciątka Jezus (Anny Dmuchowskiej). W jej sporym i bardzo interesującym dorobku lirycznym utwory wypełnione są wielką ilością nawiązań do biblijnych treści.

¹⁶ RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *tomik-składany-jak książka* k. 15 (rkps).

¹⁷ Zob. MARIA MARTA OD WCIENIA (MARTA GAWLIŃSKA). *Krzyż się rozjaśnił*. Il. Lidia Korycka. Nota J. Twardowski. Szczecin 1994 s. 9.

¹⁸ Zob. *Z ogrodów Karmelu. Antologia poezji karmelitańskiej*. Wyb., układ i wstęp Z. Choma. Kraków 2014 s. 29.

obecności” *Pieśni nad Pieśniami* w wierszu s. Renaty [*Mój miły jest jak gór wyży-ny...*]¹⁹. Najczęściej odwołują się autorki do *Pieśni nad Pieśniami*, do której leksyki i rozpoznawalnych cech gatunkowych nawiązują, oddając w ten sposób to, co mogą i są w stanie zwerbalizować na temat doświadczanej i przeżywanej miłości Boga. Ciekawym tego, a zasługującym na głębsze zinterpretowanie utworem jest *Pieśń Duchowa* s. Marii Anity od Chrystusa Oblubieńca, zamieszczony choćby we wspomnianej tu już antologii *Z ogrodów Karmelu*.

2. KONKRETYZACJE PERSONALNO-NARRACYJNE

Karmelitanki – poetki realizują w praktyce poetyckiej stwierdzenie św. Teresy od Jezusa, zawarte w jej wierszu *Nada te turbe*, który kończy się słowami: „Quien a Dios tiene / nada le falta. / Sólo Dios basta”²⁰. Toteż centrum swych nie tylko biblijnych wierszy s. Grażyna Zieleń uczyniła Boga. Dokładniej jego Imię, które przywołuje z Wj 3,14: ehje^hašer ehje^h i posługuje się skrótem JESTEM. To JESTEM stanowi centrum wierszy publikowanych i niepublikowanych tej autorki. Podstawowym, centralnym ujęciem relacji JESTEM – człowiek w wierszach s. Grażyny jest ułożony jak chiasm utwór, w którym stwierdza autorka: „Moje maleńkie / jestem. / Wtopione w Twe święte / JESTEM. / Wszczepione w namiot Twej obecności / JESTEM / Moje maleńkie / jestem”²¹.

Rozważania na kanwie wybranych wątków biograficznych danych postaci mają rozległe konotacje: od antropologicznych po teologiczne; od realizmu „tu i teraz” codzienności po mistykę spotkania z Bogiem tychże postaci lub podmiotu autorskiego wiersza. Postać świętego, traktowana nierzadko jako wzór, staje się obiektem prośby, jak choćby paradoksalnie wyrażonej w wierszu s. Teresy Hosanny, którego bohaterem jest Jan Chrzciciel²².

2.1. Centralną postacią w analizowanych wierszach jest Chrystus. Niemal wszystkie inne postaci pojawiające się w biblijnych wierszach karmelitanek kreowane są w relacji z Nim. Jego Osoba, czyny, zbawcze działanie i nauczanie – jednym słowem Dobra Nowina – obecne są niemal w każdym utworze. Jezus Chrystus jawi się w tych wierszach jako Zbawiciel, Pan, Syn Boga Żywego²³, jednocześnie ktoś niezwykle bliski człowiekowi, centrum duchowych doświadczeń autorek –

¹⁹ Zob. RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *Przez słów zasłonę* s. 37.

²⁰ Cyt. za: TERESA OD JEZUSA ŚW., *Poezje. Poesías*. Przeł. M. Szafrąńska-Brandt. Kraków 2015 s. 60.

²¹ MARIA GRAŻYNA ZIELEŃ. *Karmelitańskie zamyślenia*. Poznań 2006 s. 14.

²² Zob. TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS. *Powrót w nieznanne szczęście* s. 22.

²³ Bóg Abrahama, Izaaka i Jakuba jest podmiotem głębokiego teologicznie utworu s. Maksymilianny (Anny Długaj), który można określić mianem hymnu – rkps. [*Ten który jest łaskawy i sprawiedliwy...*]. Przewija się w nim wiele „elementów” i powiązań biblijnych, których odniesieniem jest Bóg Ojciec. Obok wierszy s. Zieleń poświęconych JESTEM to nader interesujący utwór.

podmiotów wierszy. Wśród chrystotematycznych wierszy są także wyznania streszczające niejako obecność Jezusa na ziemi, poczynając od zwiastowania aż po poranek zmartwychwstania. Taką mini-summę chrystologiczną zawiera niepublikowany wiersz s. Renaty, zatytułowany *Księga otwarta*. W licznych wierszach są też nawiązania do wybranych perykop ewangelicznych, nauczania Chrystusa. Wśród nich jest Kazanie na górze – błogosławieństwa. Najczęściej są one wydobywane pojedynczo. Na ich bazie wyrażana zostaje jakaś drobna „suite”, podjęty wątek, jak w niepublikowanym (ze zbioru *tomik-zbierany...*) wierszu s. Renaty *Błogosławieni*. Bardziej rozbudowaną formę już nie drobnej suit, ale wiersza – parafrazy przyjmuje utwór s. Miriam od Jezusa *Ojciec nasz*²⁴. Posługując się zestawieniami pozornych tylko przeciwieństw, odkrywa w nim autorka istotę Bożego działania i sens ludzkiego życia wtopionego w akt Boży. Siostra Miriam nadto wpisuje sens sparafrazowanej perykopy w soteriologię krzyża, co dopełnia zarówno teologiczny, jak też po części antropologiczny sens wiersza.

Postać Chrystusa najczęściej pojawia się w kontekście męki i zmartwychwstania, chociaż swej poetyckiej refleksji poddają karmelitańskie autorki także inne fakty znane z tekstów kanonicznych. Interesujący i odosobniony w sposobie ujęcia materii biblijnej jest wiersz s. Masymilianny [*Zapadnie kiedyś wieczór owego dnia...*] (rkps), w którym autorka sięga po epizod uciszenia burzy, znany z narracji synoptycznych (Mk 4,35 n.; Mt 8,23 n. i Łk 8,22 n.). Metaforyzując poszczególne etapy tej narracji, przechodzi do sensów soteriologicznych, odnoszonych do wiary człowieka.

2.2. Maryja nieodłącznie obecna jest w lirykach karmelitańskich. Na różne sposoby Pani Chwalebna uobecniana jest w tej poezji: od przytaczania bezpośrednich faktów wybranych z narracji ewangelicznych po odniesienia do nabożeństw i rozlicznych konkretyzacji *pia exercitia*. W ujmująco prostym wierszu s. Renaty z Bornego Sulinowa spotykają się oba sposoby liryczno-adoracyjnego przywołania Matki Bożej, którą karmelitanka ta nazwie „Obłokiem Obecności / Niesionym Tchnieniem Ducha”²⁵. To, zdawało by się, proste określenie, wydobywa głębokie i rozległe odniesienia biblijno-teologiczne, wskazujące na Szechinę. Wiele wierszy maryjnych nie operuje bezpośrednio obrazami biblijnymi. Autorki nie odwołują się zawsze do konkretnych sytuacji ewangelicznych lub protoewangelii, ale operują teologicznie zinterpretowanymi treściami, jakie uosabia Maryja. Ale nawet w takim postępowaniu poetyckim uwidacznia się niezwykle głębokie osadzenie poetyckiego rozważania w Biblii. Sens teologiczny nie ujawnia wprost albo zdawkowo tylko, choć czytelnie, biblijny archetekt konstruowanych rozważań²⁶, jak

²⁴ Zob. MIRIAM OD JEZUSA. *W Twoim spojrzeniu* s. 49. Zob. opracowanie z antologią Jana Chorożego *Ojciec nasz – nasz*. T. 1-2. Wrocław 2008.

²⁵ RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *Przez słów zasłonę* s. 20.

²⁶ Co ciekawe, taki rodzaj poetyckiego powiązania z Biblią posiadają poświęcone Edycie Stein wiersze s. Marii Grażyny Zieleń (*Benedicta tu*, zamieszczone w pracy s. Immakulaty Adamskiej *Sól*

choćby w anonimowym wierszu karmelitanki z Tarnowa [O *Święta Matko skryta w Sercu Boga...*], zamieszczonym w antologii *Z ogrodów Karmelu...*

2.3. Opiekun Świętej Rodziny – św. Józef ukazywany jest zawsze jako osoba skromna, w cieniu Jezusa. Taki obraz niesie choćby wiersz s. Michaeli od Boga Wszchemogącego (tom: *Spotkania*, Częstochowa 2002, s. 158). Utwór [Mężnie wsluchany...] s. Hosanna kończy słowami: „o niezłomnie przejrzysty / dla szeptu nieba / w przybytku ciszy ukryty / do końca / tobie dano / zasnąć / w czułych ramionach / Słowa” (rkps). Korzystając z *Prologu* do czwartej Ewangelii, posłużyła się autorka nie imieniem Jezus, a teologicznie i metafizycznie nasyconym teonimem SŁOWO. To w Nim „zasnął”, ukryty w Nim także, niewymieniony z imienia Józef. W krótkiej konstatacji s. Anny uwidacznia się teologicznie poprawna antropologia, jak też mistyka doświadczenia SŁOWA PRZEDWIECZNEGO. Z kolei s. Renata w wierszu *Cieśla* szeregiem niezwykle udanych metafor „definiuje” postać świętego, którego otwarcie na Boga w prostocie życia, jakie wiódł, prowadzi do niezaskakującej, ale jakże ważnej konkluzji: Szema Izrael i Izrael posłuchał²⁷. Skromność św. Józefa i jego troska o powierzoną mu Rodzinę – to motyw znany bardziej dzięki kultowi świętego. I to na nim opiera się drobny wiersz s. Marii od Jezusa Miłosiernego [Józefie Józefie...] ze jej tomu *Miłość trwa...*

2.4. W poezji biblijnej polskich karmelitanek znalazły się niektóre osoby z Korpusu Apostolskiego²⁸. I tak o św. Piotrze pisze s. Renata w przywoływanym wcześniej opublikowanym tomiku *Przez słów zasłonę...*, ujmując jego postać jako świętego bliskiego każdemu człowiekowi. Tę bliskość uwydatniła autorka, wspominając o jego zaparciu (zob. np. Łk 22,45-62), ale też powierzeniu mu Kościoła przez Chrystusa (np. Mt 16,17-19)²⁹. O św. Piotrze, z którym idziemy za Chrystusem³⁰, wspomina s. Grażyna Zieleń, a w innym ze swych utworów wyrazi krótką refleksję nad przemianą apostoła Tomasza³¹. Jan i Piotr wspomniani są z kolei w wierszu s. Michaeli *Radość* (z tomu *Samuelu! Samuelu!*) w kontekście spotkań z Chrystusem nad jeziorem Genezaret.

2.5. Ważną postacią w wierszach biblijnych karmelitanek jest Maria Magdalena. Najczęściej autorki wykorzystały tu kilka epizodów biograficznych,

ziemi. *Rzecz o Edycie Stein*. Poznań 1997 s. 11-13, a potem przedrukowane w antologii *Z ogrodów Karmelu*).

²⁷ Zob. RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *Przez słów zasłonę* s. 14. Postać tego świętego pojawia się też jeszcze w innych utworach tej autorki.

²⁸ Należy też wspomnieć, że postać Judasza Iskarioty posłużyła s. Teresie Hosannie do poetyckiego rozważenia iluzji, jaką buduje człowiek poprzez własny świat idei. To one kształtują Boga na obraz i podobieństwo człowieka. Judasz więc, jako personalna metafora iluzji, którą człowiek zastępuje sobie Boga Żywego, jest nader ciekawym, a nieobecnym na ogół w literaturze polskiej ujęciem tej postaci biblijnej.

²⁹ Zob. RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *Przez słów zasłonę* s. 24.

³⁰ Zob. [po *falach codzienności...*] – ze zbiorów rkps.

³¹ Zob. [Tomaszu, *święty Tomaszu...*] – ze zbiorów rkps.

niekoniecznie związanych wyłącznie z nowotestamentową postacią o tym imieniu³². W pierwszym wierszu s. Renaty ze zbioru *Przez słów zasłonę...* przepojona miłością do Pana Maria Magdalena wylewa nard na Jego stopy (Łk 7,38), którym chce Go namaścić jeszcze w poranek zmartwychwstania³³. W drugim zaś wspomina, że przecież mogła nie rozpoznać Chrystusa w ogrodzie. Autorka nie sięga po tradycje synoptyczną perykop o zmartwychwstaniu, ale nawiązuje do czwartej Ewangelii (J 20,14-16), w której pada słynne i jakże znamienne zawołanie po imieniu Marii. W wierszu s. Marii od Jezusa Miłosiernego *U stóp Boskiego Mistrza*³⁴ prowadzony jest dialog, jak wolno sądzić, Marii z Betanii z Chrystusem, a dalej realia utworu przeniesione zostaną w poranek zmartwychwstania i spotkania Jezusa z Marią Magdaleną. Ale o tym ostatnim wspomina już bohaterka wiersza – Maria Magdalena, wyrażająca nadzieję rychłego przyjęcia jej w Domu Ojca. Z kolei w anonimowym wierszu [*Zapatrzona w kamień...*] (rkps.) utrzymanym w stylistyce średniowiecznych dialogów przypomniane zostanie spotkanie Marii Magdaleny ze Zmartwychwstałym (J 20,11 n.).

W jednym z niepublikowanych wierszy s. Renaty od Matki Pięknej Miłości bohaterką jest Marta z Betanii, z perspektywy której wyrażona zostaje tęsknota za spotkaniem z Panem. W prosto nakreślonych ramach sytuacyjnych pojawia się gorące pragnienie przywitania Gościa w domu w konkretny sposób, bynajmniej nieograniczony tylko do aspektu gościnności, o jakiej opowiadają narracje ewangeliczne.

2.6. Człowiek ze swymi obawami, słabościami, ze swą znikomością jawi się w niektórych wierszach jako centrum Bożego działania, ale też centrum poetyckich „analiz”. Ten personalny rys dialogu z Księżą widoczny jest szczególnie w poezji s. Teresy Hosanny. Jej wiersze biblijne z tomu *Powrót w nieznanne szczęście*, jak „Nikodemowy” (zob. J 3,1-11) wiersz *Noc* albo *Pieśń o stworzeniu człowieka*, *Absalomie!*, a szczególnie *Wieczór w Emaus* – odsłaniają różne „przykłady”

³² Tropem *Złotej legendy* i nie tylko w literaturze polskiej najczęściej mamy do czynienia z kontaminacją kilku postaci, których biografie spaja się, tworząc postać fikcyjną czy to w powieści, dramacie, czy wierszach. Chodzi o połączenie epizodów biograficznych (podaję za: P.Cz. BOSAK. *Słownik – konkordancja osób Nowego Testamentu*) Marii Magdaleny, kobiety cudzołożnej (J 1), Jawnogrzezniczicy (Łk 7), i Marii, siostry Marty i Łazarza z Betanii. Na ten temat zob. np. E. JAKIEL. *Młodopolskie portrety biblijne. Wybrane zagadnienia i kreacje*. Gdańsk 2007 s. 194 n. (wprowadza się tu termin «postać magdaleniczna» – łączący biografie wspomnianych postaci nowotestamentowych w jednej biografii literackiej bohaterki). Na marginesie dodam, że np. wiersz s. Grażyny Zieleń [*Rozbiła oporny flakon swego ego...*] (ze zbiorów rkps.) wyraźnie kreuje postać znaną z Łukaszczyńskiego sympozjonu (Łk 7,36-50), a nie, jakby się zdawało Marię Magdalenę lub Marię z Betanii, gdyż wyraźnie stawia tu Autorka sprawę nawrócenia swej bohaterki. Ciekawie prezentuje się na tym tle wiersz s. Michaeli *Kobieta z alabastrem* z tomu *Chcę widzieć Boga*, w którym wyraźnie rozgranicza postać z Łukaszczyńskiego perykop o Marii namaszczonej Jezusa w Betanii.

³³ Zob. RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *Przez słów zasłonę* s. 30.

³⁴ Zob. *Z ogrodów Karmelu* s. 25-26.

dynamicznej relacji człowieka z Bogiem. Są odkryciem wielowątkowym, skupiając się nie tylko na indywidualum, ale też odnosząc się do zbiorowości, która (nie)spotyka Boga, jak w wierszu *Gałązki palmowe*.

2.7. Perykopa o spotkaniu Chrystusa z Samarytanką przy studni Jakubowej w Sychar (J 4,1 n.) to jedna z przywoływanych narracji ewangelicznych w biblijnej poezji karmelitanek. Temat ten pojawia się w niepublikowanym wierszu s. Renaty ze wspomnianego zbioru „*tomik-składany-jak książka*”, zatytułowanym *Przy studni*. W bezpośredni sposób autorka nawiązuje w nim do spotkania, operuje też bezpośrednimi sensami, sytuując siebie jako uczestniczkę tego spotkania. Dzięki temu „ja” wiersza utożsamia się z Samarytanką. Tak samo jak w wierszu s. Marii od Jezusa Miłosiernego, Samarytanką-karmelitanką przenosi aktualizująco realia spotkania na akt Komunii św.³⁵ Na tej perykopie oparła też swoje wiersze s. Teresa Hosanna. Mowa to o wierszu *Samarytanką* z tomu *Powrót w nieznanne szczęście* oraz o wierszu *U studni milczenia* z późniejszego tomu *Który Jesteś* (Kraków 2009). W pierwszym z nich skupia się na osobie Samarytanki jako *alter ego* podmiotu wiersza. W drugim zaś, operując ascetycznym skrótem, odnosi „ja” do tajemnicy poznania siebie – tajemnicy odkrytej w Słowie. Jakubowa studnia jest symbolem spotkania i nasycenia, intuicyjnie obecnego w wierszu, a odnoszącego się do narracji ewangelicznej, w której jest mowa o Wodzie Żywej wszak. Zaskoczenie, pewnego rodzaju bezradność utożsamiającej się z ewangeliczną Samarytanką bohaterki wiersza jest wyrazem szczególnej sytuacji spotkania z Panem w wierszu s. Marii Katarzyny od Najświętszej Eucharystii. Adoracyjno-kontemplacyjna postawa samarytańskiej bohaterki wiersza zdaje się być odpowiedzią na to – w jakiś sposób nieoczekiwane – spotkanie w Sychar³⁶.

Przywoływanie tej perykopy, jej „aktywizowanie” w analizowanych wierszach to jedna, ale przecież nie jedyna bezpośrednio osadzona w biblijnej narracji symbolika spotkania człowieka z Bogiem. Można zaryzykować stwierdzenie, że wszystkie wiersze karmelitanek są „opowieścią” o takich spotkaniach. A wspomniana perykopa jest tylko jednym ze sposobów zobrazowania, dopowiedzenia o tym spotkaniu-spotykaniu. Inną jest np. narracja Rdz 18,1 n. o spotkaniu pod dębem w Mamre, z której skorzystała s. Maria od Rany Serca Jezusa³⁷. Z kolei s. Grażyna Zieleń, prosząc o to, by „wamilczeć się w Getsemani ciszę”³⁸, tak naprawdę prosi o bliskość Boga.

³⁵ Zob. *tamże* s. 24-25.

³⁶ Zob. MARIA KATARZYNA OD NAJŚWIĘTSZEJ EUCHARYSTII. *Przy studni*. W: *Z ogrodów Karmelu* s. 14.

³⁷ Zob. *Z ogrodów Karmelu* s. 18-19.

³⁸ MARIA GRAŻYNA ZIELEŃ. *Karmelitańskie zamyślenia* s. 28. W kilku wierszach getsemańskich s. Grażyna akcentuje m.in. samotność Chrystusa [*Za potokiem Cedron...*], ale też perspektywę zmartwychwstania i spotkania w drodze do Emaus [*Zawsze razem...*] – ze zbiorów rkps. Ogród

ZAKOŃCZENIE

W jednym z niepublikowanych wierszy s. Renata pisze: „Dałeś mi / poezję / jak balsam, / co goi / rozjątrzoną / ranę [...]”³⁹. Wyrosłe z codziennej praktyki modlitewnej obcowanie z Pismem Świętym uwidacznia się zarówno w sposobie, jak też w treściach biblijnych obecnych w poezji karmelitańskiej⁴⁰. Autorki mają głęboką świadomość swego przywiązania do Biblii i relacji ze Słowem. Dała temu wyraz s. Grażyna Zieleń, rozpoczynając jeden ze swych wierszy (data powstania 18 listopada 2020 r.) słowami: „Jestem tylko w brąz odzianą poetką. / Tożsamość moja biblijna. / Stamtąd pochodzi...” i w innym dodaje: „nad Biblią pochylona [...] uczyć się Boga i uczyć”⁴¹.

Nie uczestnicząc w życiu literackim, z dala od głównych nurtów poetyckich współczesności i pozostając w swych karmelach – polskie karmelitanki bose tworzą niezwykle ciekawy świat liryczny. Świat, który wciąż wymaga swego gruntownego odkrycia, analitycznej refleksji. Uwagi tu zawarte, z konieczności ograniczone do minimum, jedynie sygnalizują, z jak bogatą w treść i ciekawą w swej poetyckiej formie i ekspresji twórczością mamy do czynienia.

Znaczenie tej poezji tkwi nie tylko w bogatym repertuarze biblijnych nawiązań i dialogu z Księgą, ale też w tym, że jest w niej żywe i obecne Słowo Boże, które jest jak miecz obosieczny (zob. Hbr 4,12-13). Wiersze te mają olbrzymi potencjał, bo w jakimś, sobie właściwym, stopniu i zakresie głoszą Dobrą Nowinę. Biblia zaś jest punktem wyjścia i dojścia w tym twórczym działaniu, dlatego w jednym z wierszy czytamy:

wracam do Ciebie Biblio Święta
jak się powraca do ojczystej ziemi
gdy się już wreszcie zrozumiało
że dłużej żyć nie można bez niej;
że tu są skarby, te jedyne
które gromadzić skrzętnie trzeba
i tu jest mądrość darmo dana
– bo kupić można bez płacenia;

Oliwny, jako miejsce szczególne dla odkrywania Boga Chrystusa, jawi się w wierszu *Getsemani* anonimowej autorki (w antologii *Przy Sercu Samotności*).

³⁹ RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI. *tomik-składany-jak książka* k. 123 (rkps).

⁴⁰ Zagadnienie to wymaga osobnego studium, dość niech będzie tu powiedzieć, że w tej poezji zauważa się rozmaite formy modlitewno-poetyckie. Jednym z najbardziej chyba ujmujących sposobów jest modlitwa stylizowana na litanie wezwań o charakterze metaforycznych anafor, jak np. w wierszu s. Renaty z Bornego Sulinowa [*O mój ty Boże od serca...*] z tomu *Przez słów zasłonę* s. 25. Wierszy o wyraźnej strukturze i formie modlitwy błagalnej jest wiele.

⁴¹ MARIA GRAŻYNA ZIELEŃ. [*Jestem tylko...*]; [*Lubię wczesne ranki...*] (rkps).

wreszcie, że tu jest źródło miłości
 co syci serce umęczone
 więc wracam Biblio, Księgo Święta
 a Ty mnie przyjmij, bądź mym domem⁴².

BIBLIOGRAFIA

Podmiotowa

- tomiki i pojedyncze wiersze opublikowane
- KUCHARSKI B.J.: *Druga młodość. 50 wierszy na 50-lecie*. Kraków 2016.
- KUCHARSKI B.J.: *Greckie spotkania ze św. Pawłem*. Częstochowa 2009.
- KUCHARSKI B.J.: *Łaska świtu*. Wstęp Z. Zarębianka. Poznań 2014.
- KUCHARSKI B.J.: *Notes grecki i inne wiersze*. Jugowice 2006.
- KUCHARSKI B.J.: *Spacer, twarze i obrazy*. Poznań 2010.
- KUCHARSKI B.J.: *Wieczór nad Wisłą*. Kraków 2020.
- KUCHARSKI B.J.: *Zachwyt na pustyni*. Wstęp Z. Zarębianka. Kraków 2008.
- MARIA MARTA OD WCIELENIA (MARTA GAWLIŃSKA): *Krzyż się rozjaśnił*. Il. L. Korycka. Nota J. Twardowski. Szczecin 1994.
- MARIA OD JEZUSA MIŁOSIERNEGO (BARBARA KATARZYNA ZŁOTOWSKA): *Miłość trwa nad nami*. Gdynia-Pieniężno 2009³.
- MICHAELA OD BOGA WSZECHMOGĄCEGO (ALICJA BARANOWSKA): *Chcę widzieć Boga*. Kraków [ca 1997].
- MICHAELA OD BOGA WSZECHMOGĄCEGO (ALICJA BARANOWSKA): *Spotkania*. Częstochowa 2002.
- MIRIAM OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA DMUCHOWSKA): *Matce mojego Pana*. Dys 1996.
- MIRIAM OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA DMUCHOWSKA): *Przywołujcie Ducha Świętego*. Wstęp E. Sakowicz. Dębica 2015.
- MIRIAM OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA DMUCHOWSKA): *Wyśpiewam Ci moje fiat*. Gorzów Wielkopolski 1994.
- MIRIAM OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA DMUCHOWSKA): *Z Ziemi Obiecanej*. Wstęp. S. Nagy. Posł. E. Sakowicz. Lublin 2004.
- MIRIAM OD JEZUSA (TERESA BRZOZOWSKA): *W Twoim spojrzeniu*. Recenzja J. Chłosta-Zielonka. Poznań 2013.
- MIRIAM OD JEZUSA (TERESA BRZOZOWSKA): *Wysyłam listy*. Wstęp E. Jakiel. Poznań 2022.
- RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): *Przez słów zasłonę ukaż mi Siebie... Poezje*. Wstęp E. Jakiel. Posł. M. Elżbieta od Trójcy Świętej OCD. Akwarele M. Roszkowska. Grafika A. Stanicka. Borne Sulino 2022.
- TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA BIAŁKOWSKA): *Który Jesteś*. Kraków 2009.
- TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA BIAŁKOWSKA): *Powrót w nieznanie szczęście*. Wstęp S. Niziński. Il. D. Pawłowicz. Poznań 2004.

⁴² MARIA OD JEZUSA MIŁOSIERNEGO (BARBARA KATARZYNA ZŁOTOWSKA). *Miłość trwa nad nami*. Gdynia-Pieniężno 2009³ s. 51.

TERESA OD JEZUSA ŚW. (TERESA SÁNCHEZ DE CEPEDA Y AHUMADA): *Poezje/Poesías*. Przeł. M. Szafrąńska-Brandt. Kraków 2015.

Wiersze. <<https://karmelelblog.pl/wiersze/>>.

ZIELEŃ MARIA GRAŻYNA: *Karmelitańskie zamyslenia*. Poznań 2006.

- antologie

Kobiety za murem. Antologia tekstów lubelskich karmelitanek bosych XVII i XVIII wieku. Wyb. i oprac. A. Nowicka-Struska. Lublin 2021.

Pochwyć mnie Światło rzeką swoich ramion. Antologia poezji. Wyb. i oprac. E. Skarżyńska. Il. H. Pstrągowska-Dubiel. Wstęp K. Wojtowicz. Warszawa 2008.

Przy Sercu Samotności. Antologia współczesnej poezji polskich karmelitanek bosych. Wyb. i oprac. B.J. Kucharski. Kraków 2007.

Z ogrodów Karmelu. Antologia poezji karmelitańskiej. Wyb., układ i wstęp Z. Choma. Kraków 2014.

- rękopisy/komputeropisy

[*Oddechem przodków mych się duszę*], [*Wierzę w świętość ubłoconą*] – wiersze niepublikowane.

MAKSYMILIANNA OD NIEPOKALANEGO SERCA MARYI (ANNA DŁUGAJ): [*Zapadnie kiedyś wieczór...*]; *Komplecik dla Dzieciątka Jezus*; [*Ten, Który jest łaskawy...*]; [*Ty wzięłeś na siebie...*].

MARIA MARZENA OD MIŁUJĄCEGO OBLICZA (MARZENA GARDZIEJEWSKA): *Tak chcę; Komplecik; Wcielenie*.

RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): *Pieśni I-VII*.

RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): *Wielki Post* [8 utworów].

RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): *Wiersze* [5 utworów].

RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): *Wiersze 19-21* [ponad 200 wierszy].

RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): *Wiersze maryjne* [ponad 20 utworów].

RENATA OD MATKI PIĘKNEJ MIŁOŚCI (RENATA NOWAK): „*tomik-składany-jak książka*” [robczy tytuł zbioru 226 wierszy]

TERESA HOSANNA OD DZIECIĄTKA JEZUS (ANNA BIAŁKOWSKA): wiersze niepublikowane [kilka utworów].

ZIELEŃ MARIA GRAŻYNA: wiersze rozporoszone, niepublikowane oraz publikowane w czasopiśmie, przejrane i poprawione przez Autorkę [kilkadziesiąt utworów].

Przedmiotowa (wybór)

Cztery wieki Karmelitów Bosych w Polsce (1605-2005). Red. A. Ruszała. Kraków 2005.

GIL CZ.: *Karmelitanki Bose w Polsce*. Kraków 2011.

JAKIEL E.: *Lektury Księgi. Ze studiów nad Biblią w literaturze polskiej*. Pelplin 2019.

JAKIEL E.: *Młodopolskie portrety biblijne. Wybrane zagadnienia i kreacje*. Gdańsk 2007.

JAKIEL E.: *W biblijnym kręgu twórczości Józefa Jankowskiego. Kohelet*. Gdańsk 2020.

Leksykon mistyki. Red. P. Dinzlbacher. Przeł. B. Widła. Warszawa 2002.

NOWICKA-STRUSKA A.: *Kobiety za murem – życie i twórczość lubelskich karmelitanek bosych XVII i XVIII wieku*. <https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/kultura/wydarzenia/wydarzenia/2020/styczen/publikacja__kobiety_za_murem.pdf>

Piękno Karmelu. Ukryte życie karmelitanki bosej. Kraków 2013.

POPŁAWSKA H.: *Kultura literacka karmelitanek bosych w Polsce (XVII-XVIII wiek)*. Gdańsk 2006.

ZARĘBIANKA Z.: *Bóg wpisany w wiersze. Teologia poetów polskich*. Kraków 2019.

ZARĘBIANKA Z.: *Stylizacja biblijna w poezji XX wieku. Między słowem własnym a słowem obcym*. „Studia Bobolanum” 2009 nr 2 s. 129-139.

Streszczenie: Poezja karmelitanek bosych przesycona jest Biblią. Postaci i sytuacje znane z kart Pisma Świętego służą głębokiej refleksji duchowej, poszerzają jej konteksty. Biblia jest żywą tkanką tej poezji. Najczęściej autorki sięgają do Nowego Testamentu.

Słowa kluczowe: poezja karmelitańska, Biblia, literatura religijna, wiersze, wątki religijne.